

AIŠKINAMASIS RAŠTAS

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS PELNO NESIEKIANČIŲ ORGANIZACIJŲ NUOSAVYBĖS TEISIŲ Į IŠLIKUSĮ NEKILNOJAMĄJĮ TURĄ ATKŪRIMO ĮSTATYMO PROJEKTO

1. Įstatymo projekto rengimą paskatinusios priežastys, parengto projekto tikslai ir uždaviniai.

Šiuo įstatymo projekto siekiama sudaryti sąlygas pelno nesiekiančioms organizacijoms, kurių nekilnojamasis turtas buvo nacionalizuotas SSRS okupacijos metais, atkurti nuosavybės teises į šį turtą. Lietuvai 1990 m. kovo 11 d. atkūrus nepriklausomybę sovietų okupacinio režimo neteisėtai nusavinto turto gražinimas teisėtiems savininkams buvo įvykdytas tik iš dalies: restitucijos teisė suteikta fiziniams asmenims, religinėms bendruomenėms ir žydų bendruomenėms. Vis dėlto, į šias kategorijas nepatenkantiems juridiniams asmenims, tame tarpe ir daugumai pelno nesiekiančių organizacijų, veikusių tarpukario laikotarpiu ir tęsiančių savo veiklą atkurtoje nepriklausomoje Lietuvoje, tokia teisė suteikta nebuvo, išskyrus Lietuvos šaulių sąjungą.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2003 m. kovo 4 d. nutarime konstatavo, kad okupacinei valdžiai 1940 m. ir vėliau įvykdžius nacionalizaciją ir kitais neteisėtais būdais nusavinus privačią nuosavybę, buvo paneigta pati žmogaus prigimtinė teisė turėti privačią nuosavybę. Tokių okupacinės valdžios savivalės aktų pagrindu negalėjo atsirasti ir neatsirado teisėta valstybinė, visuomeninė nuosavybė, nes teisė negali atsirasti ne teisės pagrindu. Konstitucinis Teismas 1994 m. gegužės 27 d. nutarime konstatavo, kad „toku būdu iš žmonių atimtas turtas laikytinas tik faktiškai valstybės valdomu turtu“. Taigi, nacionalizuoto turto savininku ir toliau išliko jos teisėti savininkai, o valstybė tiesiog savavališku aktu užgrobė faktinį šios nuosavybės valdymą. Nuosavybės valdytoju *de facto* (bet ne *de jure*) tapo valstybė, o savininkais (kurių valdymo teisė neteisėtai apribota) išliko tie patys asmenys. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2010 m. gruodžio 22 d. nutarimu konstatavo, kad Aukščiausiajai Tarybai 1990 m. lapkričio 15 d. priėmus principinį sprendimą, jog būtina atkurti nuosavybės teises, buvo konstatuota, kad yra neginčytinai pripažįstamas Lietuvos piliečių nuosavybės teisių tęstinumas, kad Lietuvos piliečiai turi teisę susigrąžinti pagal įstatymo apibrėžtas ribas ir tvarką jiems priklausiusį turtą natūra, o nesant galimybės jo susigrąžinti – gauti kompensaciją.

Atsižvelgiant į tai, įstatymo projekto iniciatoriai laikosi nuomonės, jog šiandien būtina išplėsti sovietinės okupacijos laikotarpiu neteisėtai nacionalizuoto nekilnojamojo turto restituciją, kad šia teise galėtų pasinaudoti ir ilgametės pelno nesiekiančios organizacijos, kurios veikė tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje ir tęsia savo veiklą šiandien.

Šį siekį pagrindžia ir užsienio šalių praktika. Pavyzdžiui, Seimo kanceliarijos Tyrimų skyriaus atliktoje studijoje nustatyta, kad Estijoje ir Latvijoje atkūrus nepriklausomybę neteisėtai nacionalizuoto turto restitucijos teisė suteikta ir nereliginio pobūdžio juridiniams asmenims, tame tarpe ir pelno nesiekiančioms organizacijoms. Estijoje tai įtvirtinta 1991 m. birželio 13 d. priimtu įstatymu „Dėl Estijos Respublikos nuosavybės reformos principų“, kurio 9 straipsnyje numatyta, kad neteisėtai nusavinta nuosavybė gražinama ne tik religinėms bendrijoms, bet ir pelno nesiekiančioms organizacijoms, veikusioms Estijoje iki 1940 m. birželio 16 d., ir tęsiančioms veiklą šaliai atkūrus nepriklausomybę. Latvijoje sovietų režimo neteisėtai nacionalizuoto turto restitucijos teisė tiek fiziniams, tiek juridiniams asmenims (įskaitant pelno nesiekiančias

organizacijas) numatyta keliuose atskiruose įstatymuose, reglamentuojančiuose nuosavybės teisių atkūrimą teisėtiems pastatų (1991 m. spalio 30 d. įstatymas „Dėl pastatų grąžinimo teisėtiems savininkams“), žemės (1991 m. lapkričio 20 d. įstatymas „Dėl žemės reformos miestuose“) ir kito turto (1993 m. balandžio 22 d. įstatymas „Dėl nuosavybės teisių į įmones ir kitus nuosavybės objektus atkūrimo“) savininkams. Šiuo požiūriu, galima teigti, kad kitose Baltijos šalyse neteisėtai nacionalizuotos turto restitucija buvo įgyvendinta platesniu mastu nei Lietuvoje.

Siūlomas įstatymo projektas suteiktų Lietuvai dar vieną galimybę atkurti okupaciniu sovietinės valdžios laikotarpiu paneigtą teisingumą. Tuo pat metu, tai leistų sustiprinti Lietuvos nevyriausybinių organizacijų sektorių ir padidintų šių organizacijų pasitikėjimą valstybe.

Sėkminga, nediskriminacinė ir veiksminga nuosavybės restitucija yra vienas iš teisinės valstybės efektyvumo demokratinėje šalyje rodiklių. Tai jau daug metų nuosekliai akcentuoja tiek Lietuvos sąjungininkai užsienyje, visų pirma JAV, tiek tarptautinės organizacijos – ES ir NATO – kurių dalimi yra Lietuva. Pabrėžiama, jog būtina sukurti reguliacinę aplinką, kurioje restitucijos teisė būtų numatyta ne tik religinėms, bet ir kitoms bendruomeninėms organizacijoms. Neteisėtai nusavintai bendruomeninei nuosavybei turėtų būti taikoma restitucija neatsižvelgiant į tai, ar tai religinė ar pasaulietinė organizacija.

Įstatymo iniciatoriai, suprasdami nuosavybės santykių visuomenėje stabilumo svarbą, neteisėtai nacionalizuoto turto restitucijos taikymą Lietuvoje siūlo plėsti tik ribotam, aiškiai apibrėžtam juridinių asmenų ratui – tik pelno nesiekiančioms organizacijoms, veikusioms Lietuvoje iki 1940 m. birželio 15 d., atkūrusioms savo veiklą po 1990 m. kovo 11 d., tačiau juridinio asmens teisės įgijusioms ne vėliau kaip 2019 m. sausio 1 d. Šiais kriterijais bus užtikrinta, kad restitucijos institutu nebūtų piktnaudžiaujama ir nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą būtų atkuriamos tik tokioms organizacijoms, kurios vykdo nuosekliai ilgametę ir pelno nesiekiančią veiklą.

2. Įstatymo projekto iniciatoriai (institucija, asmenys ar piliečių įgalioti atstovai) ir rengėjai

Lietuvos Respublikos Seimo narių Laikinoji Jaunimo pilietinio patriotinio ugdymo grupė.

3. Kaip šiuo metu yra reguliuojami įstatymo projekte aptarti teisiniai santykiai

Šiuo metu Lietuvos įstatymuose yra numatytos nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimas tik fiziniams asmenims (LR piliečiams), religinėms bendruomenėms ir žydams bei jų bendruomenėms. Kitiems juridiniams asmenims, tame tarpe ir pelno nesiekiančioms organizacijoms, ši teisė nėra įtvirtinta.

Fizinių asmenų nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimas pirmą kartą nustatytas 1991 m. birželio 18 d. priimtu įstatymu „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“. Šiandien šiuos teisinius santykius reguliuoja Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas (toliau – Įstatymas), kurį Seimas priėmė 1997 m. liepos 1 d. Įstatymo preambulėje pabrėžta, kad tęstinių nuosavybės teisių atkūrimas grindžiamas 1991 m. birželio 18 d. Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ nuostata – Lietuvos Respublikos piliečiams grąžinamas išlikęs nekilnojamasis turtas, o jei šios galimybės nėra, teisingai už jį atlyginama. Įstatymo 2 straipsnis nustato, kad nuosavybės teisės į Įstatymo 3 straipsnyje nurodytą nekilnojamąjį turtą atkuriamos Lietuvos Respublikos piliečiams:

- 1) turto savininkui;
- 2) asmenims, kuriems miręs turto savininkas testamentu paliko savo turtą, nepaisant to, kad testamente nėra duomenų apie žemės ar kito nekilnojamojo turto palikimo faktą, o šiems mirus, – jų sutuoktiniui, tėvams (įtėviams), vaikams (įvaikiams) ar šių asmenų sutuoktiniui bei vaikams;
- 3) turto savininko, kuris mirė ir nepaliko testamentu ar okupacijos metais (1939–1990 m.) emigravo į užsienį ir ten, netekdamas Lietuvos Respublikos pilietybės, priėmė kitos šalies pilietybę, sutuoktiniui, tėvams (įtėviams), vaikams (įvaikiams), jei šie asmenys yra Lietuvos Respublikos piliečiai, – į jiems tenkančią išlikusio nekilnojamojo turto dalį;
- 4) turto savininko vaiko (įvaikio), kuris yra miręs, sutuoktiniui, vaikams (įvaikiams) – į mirusiajam tenkančią išlikusio nekilnojamojo turto dalį;
- 5) asmenims, kuriems turtas perleistas nesilaikant įstatymo nustatytos formos ir tvarkos testamentu (naminiu testamentu) arba sutartimis (pirkimo–pardavimo, dovanojimo ar kitoku rašytiniu dokumentu), taip pat asmenims, kuriems nuosavybės teisių perėmėjai testamentu paliko turtą. Norintys atkurti nuosavybės teises piliečiai turi kreiptis į teismą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo.

Taigi, įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo“ 2 straipsnyje (1997 m. liepos 1 d. redakcija) buvo *inter alia* nustatyta, kad nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkuriamos tik Lietuvos Respublikos piliečiams – fiziniams asmenims (buvusiems savininkams ir kitiems pretendents, atitinkantiems šiame įstatyme nustatytus reikalavimus).

Įstatymo 3 straipsnis nustato, kad šio įstatymo 2 straipsnyje nurodytiems piliečiams atkuriamos nuosavybės teisės į šį nekilnojamąjį turtą:

- 1) žemę;
- 2) miškus;
- 3) vandens telkinius;
- 4) ūkinės-komercinės paskirties pastatus bei jų priklausinius;
- 5) gyvenamuosius namus bei jų priklausinius.

2. Nuosavybės teisės atkuriamos ir į neišlikusį šį

Nuosavybės teisės atkuriamos ir į neišlikusį 1, 2 ir 3 punktuose nurodytą nekilnojamąjį turtą. Nuosavybės teisės atkuriamos ir į 4 bei 5 punktuose nurodytą nekilnojamąjį turtą, kuris 1991 m. rugpjūčio 1 d. buvo išlikęs, tačiau po to jo neliko dėl valstybės, savivaldybės institucijų priimtų sprendimų.

Religinių bendrijų nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo pagrindas yra Lietuvos Respublikos religinių bendrijų teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo tvarkos įstatymas, priimtas Seimo 1995 m. kovo 21 d. Šiuo įstatymu teisė susigrąžinti išlikusį Lietuvos teritorijoje nekilnojamąjį turtą suteikta toms religinėms bendrijoms, kurios veikė Lietuvos Respublikoje iki 1940 m. liepos 21 d. ir kurių turtas buvo nacionalizuotas ar kitaip valstybės nusavintas iš religinių bendrijų be jų valios. Be to, tokią pat teisę turi religinės bendrijos, pripažintos atkuriamų religinių bendrijų teisių perėmėjomis (šis statusas turi būti aprobuotas atitinkamos religinės bendrijos vyriausiosios vadovybės). Įstatymas (galiojančioje suvestinėje redakcijoje) nustato, kad turtas gali būti grąžintas natūra arba išperkant.

Žydų nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo pagrindas – Lietuvos Respublikos geros valios kompensacijos už neteisėtai nusavintą Lietuvos žydų ir Lietuvos žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymas, Seimo priimtas 2011 m. birželio 21 d. Nustatyta, kad kompensacija pagal šį įstatymą mokama už totalitarinių režimų okupacijų laikotarpiu neteisėtai nusavintą:

- 1) išlikusį Lietuvos žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą, išskyrus žemę;
- 2) iki Antrojo pasaulinio karo ar šio karo metais Lietuvoje gyvenusių žydų tautybės asmenų nekilnojamąjį turtą, išskyrus žemę, į kurią jie ar jų įpėdiniai neturėjo teisinės galimybės atkurti nuosavybės teisių vadovaujantis Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo nustatyta tvarka, taip pat bešeimininkį nekilnojamąjį turtą, perimtą valstybės nuosavybėn dėl Holokausto nelikus šio turto savininkų ar įpėdinių.

4. Kokios siūlomos naujos teisinio reguliavimo nuostatos ir kokių teigiamų rezultatų laukiama

Įstatymo projektu siūloma numatyti teisę pelno nesiekiančioms organizacijoms, kurių nekilnojamasis turtas pagal SSRS (LTSR) įstatymus buvo nacionalizuotas ar kitaip neteisėtai nusavintas, siekti nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo, nustatyti jų nuosavybės teisių tęstinumo pripažinimo bei atkūrimo tvarką ir sąlygas. Tokią teisę siūloma suteikti pelno nesiekiančioms organizacijoms, kurios teisėtai veikė Lietuvoje iki 1940 m. birželio 15 d. ir atsikūrusios arba tęsdamos savo veiklą vykdė Lietuvos Respublikoje po 1990 m. Kovo 11 d., ir kurios juridinio asmens teisės įgijo iki 2019 m. sausio 1 d.

Naujuoju teisiniu reguliavimu tikimasi sudaryti sąlygas Lietuvoje veikiančioms istorinę reikšmę turinčioms pelno nesiekiančioms organizacijoms atgauti dėl sovietinės okupacijos prarastą nekilnojamąjį turtą. Tai sudarytų geresnes sąlygas šioms organizacijoms tęsti savo veiklą, plėtoti tradicijas, šviesti visuomenę ir geriau ją įtraukti į savo veiklas. Įstatymu siekiama sustiprinti Lietuvoje veikiančias istorines pelno nesiekiančias organizacijas ir taip prisidėti prie aktyvesnės pilietinės visuomenės kūrimo.

Sovietinės okupacijos laikotarpiu nepriklausomų nevyriausybinių organizacijų sektorius Lietuvos faktiškai buvo sunaikintas. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę nacionalizuoto turto restitucija buvo įgyvendinta tik iš dalies, ji neapėmė pelno nesiekiančių organizacijų. Visuotinai pripažįstama, kad šios organizacijos yra neatsiejama demokratinės visuomenės dalis, galinti pasiūlyti netipinių, pilietine iniciatyva pagrįstų problemų sprendimo būdų. Tai ypač svarbu geopolitinių grėsmių kontekste – nuo tarpukario veikiančios ir tvirtas tradicijas turinčios pelno nesiekiančios organizacijos paprastai dalijasi panašiu likimu kaip ir Lietuvos valstybės. Todėl tokių organizacijų idealai dažnai susieti su pagarba valstybingumui, jos vienija patriotiškai nusiteikusius asmenis. Išplėsdama nekilnojamojo turto restitucijos teisę tokioms pelno nesiekiančioms organizacijoms, valstybė ne tik sustiprins jas pačias, bet ir sukurs galimybes didinti visuomenės atsparumą krizėms ir išorės grėsmėms. Tokiu būdu gerindama tradicinių pelno nesiekiančių organizacijų padėtį, valstybė sudarys geresnes sąlygas šioms organizacijoms ugdyti Lietuvos visuomenės patriotiškumą, stiprinti jos narių organizuotumą ir tarpusavio ryšius.

Galiausiai, okupaciniu laikotarpiu neteisėtai nacionalizuoto turto restitucija reiks teisingumo atkūrimą. Tai nei tik

5. Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo rezultatai (jeigu rengiant įstatymų projektus toks vertinimas turi būti atliktas ir jo rezultatai nepateikiami atskiru dokumentu), galimos neigiamos priimto įstatymo pasekmės ir kokių priemonių reikėtų imtis, kad tokių pasekmių būtų išvengta

Priėmus įstatymą, neigiamų pasekmių nenumatoma.

6. Kokią įtaką priimtas įstatymas turės kriminologinei situacijai, korupcijai Priimtas įstatymas neigiamos įtakos kriminologinei situacijai ir korupcijai neturės.

7. Kaip įstatymo įgyvendinimas atsilieps verslo sąlygoms ir jo plėtrai
Priimtas įstatymas neigiamos įtakos verslo sąlygoms ir jo plėtrai neturės.

8. Įstatymo inkorporavimas į teisinę sistemą, kokius teisės aktus būtina priimti, kokius galiojančius teisės aktus reikia pakeisti ar pripažinti netekusiais galios
Priėmus įstatymą, kitų įstatymų keisti nereikės.

9. Ar įstatymo projektas parengtas laikantis Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, Teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimų, o įstatymo projekto sąvokos ir jas įvardinantys terminai įvertinti Terminų banko įstatymo ir jo įgyvendinančių teisės aktų nustatyta tvarka
Įstatymo projektas parengtas laikantis Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo, Teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimų ir atitinka bendrinės lietuvių kalbos normas.

10. Ar įstatymo projektas atitinka Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas ir Europos Sąjungos dokumentus
Įstatymo projektas atitinka Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas bei Europos Sąjungos dokumentus.

11. Jeigu įstatymui įgyvendinti reikia įgyvendinamųjų teisės aktų, - kas ir kada juos turėtų priimti
Šio įstatymo įgyvendinamuosius teisės aktus Lietuvos Respublikos Vyriausybė turi priimti iki 2024 m. gruodžio 31 d.

12. Kiek valstybės, savivaldybių biudžetų ir kitų valstybės įsteigtų fondų lėšų prireiks įstatymui įgyvendinti, ar bus galima sutaupyti (pateikiami prognozuojami rodikliai einamaisiais ir artimiausiais 3 biudžetiniais metais)
Atkuriant teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą natūra, priimto įstatymo projekto nuostatoms įgyvendinti papildomų valstybės ar savivaldybių biudžeto lėšų nereikės.

13. Įstatymo projekto rengimo metu gauti specialistų vertinimai ir išvados
Nėra.

14. Reikšminiai žodžiai, kurių reikia šiam projektui įtraukti į kompiuterinę paieškos sistemą, įskaitant Europos žodyno „Eurovoc“ terminus, temas bei sritis
Reikšminiai žodžiai, kurių reikia šiam Įstatymo projektui įtraukti į kompiuterinę paieškos sistemą: „ne pelno organizacija“, „nekilnojamas turtas“, „nuosavybė“, „nuosavybės perdavimas“, „teisė atgauti nuosavybę“.

15. Kiti, iniciatorių nuomone, reikalingi pagrindimai ir paaiškinimai
Nėra.

Teikia